

CENAB ŞAHABEDDİN'İN GÜZELLİK FELSEFESİ

HASAN AKAY

I. Güzellik ve Estetik

Türkçemize «hikmet-i bedâyi'» terkihiyle tercüme edilmiş olan estetik, sanat ve sanat eserlerini konu edinen bir «ilm-i hüsn»dür. Estetik «âsâr-ı nefisenin felsefesi» demektir. Ona sadece «hikmet-i bedâyi'» veya daha doğru bir ifadeyle «ilm-i ihtisâsât» demek yeterli olmadığı gibi, hikmet-i bedâyi' hakkında sarih bir fikir vermeyen bir «ilm-i hüsn» demek de yeterli değildir. «İhtisâsât»m bütünü umumî olarak felsefeyi içine aldığından bir kısmını ayırt etmek gerekecektir, fakat Yunanca olan «estetik» tabirinde «tak-yîd» yoktur. Bu bakımdan estetiğe kısaca, güzel sanatlar felsefesi anlamında «ilm-i hüsn» demek ve güzel ile güzelliğin ne olduğunu araştırmak lazımdır. Bunu yaparken de güzel ve güzelliğin kavram ve mahiyetinden, bu konudaki tariflerden ziyade sanatkâr, sanat eseri ve bunu yaratan şartları araştırmalıdır ki bir «sanayi'-i nefise felsefesi, bir hizmet-i bedâyi'» bulunmuş olsun.¹ Bu konu üzerinde hemen hemen bütün Servet-i Fünuncular durmuş ve daha çok Hippolyte Taine'in anlayışı ağırlık kazanmıştır.

Hikmet-i Bedâyi' ve ilm-i hüsn hakkında muhtelif filozof ve sanatkârların birbirinden oldukça değişik anlayışları vardır. Ancak Servet-i Fünuncuların ve bilhassa Cenab Şahabeddin'in ilgisini çeken görüşler fazla değişiklik arzetmez. Biz konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla meseleye bakmak istiyoruz. Kelime ve kavram olarak «estetik» üzerinde duran Hüseyin Cahid, Eflatun'un

1 Hüseyin Cahid, Hikmet-i Bedâyi'e Dâir-Hüsn, *Servet-i Fünûn*, nr. 371 9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898).

anlayışından Taine'in anlayışına kadar muhtelif görüşleri tenkidi bir şekilde incelemiştir. «Güzel»in ve «güzellik»in ne olduğu, mahiyeti, şartları, sûretleri ve gayesi gibi meseleler üzerinde yapılan tenkitler de belli bir güzellik ve sanat anlayışını ortaya çıkarmıştır. Eflatun'a göre güzellik ilâhî, tek ve umumîdir; her yerde, her zamanda ve her ırk için müsâvidir. Bu görüşü biraz değiştirerek kendine mâleden Sainte Augustine de güzelliğin asıl şeklinin «vahdet», asıl şartlarının «tenâsüb ve tevâfuk» olduğunu belirtir. «İlm-i hüsn»e «Estetik» adını veren Baumgarten, hikmet-i bedâyi'i ahlâka benzeterek «mükemmeliyet»e dayandırır. Schelling'e göre güzel «mahdûd ile ifâde edilmiş nâmütenâhidir». Lammennais, güzeli «hissedilebilecek bir şekil altında izhar edilmiş hakikat» olarak tarif eder. Hutcheson'a göre fikir güzelliği veya güzellik fikri âni ve umumîdir; güzellik daha ilk bakışta göze çarpar. Kant, Hutcheson'un anlayışına yaklaşarak güzeli, «faydalı» ve «mükemmel»den ayırır. P. Andre'ye göre üç türlü güzellik vardır: Asıl güzellik, tabii güzellik, keyif veren güzellik. Bazı filozoflar da güzelliği sanat eserinde ve tabiatta olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Pascal ve Boileau, sanattaki güzelliğin tabiatı taklitten ileri geldiği görüşündedirler. Fakat sanat eserinde güzelliği sağlayan şey, tabiatı taklit ederken araya karıştırılması gereken unsur, yani sanatkarın dehasıdır. Sanat eserini tabiattan farklı kılan şey de bu mizaç ve dehâdır. Sanattaki güzelliği tabiattakinden ayırdetmek ve bunun için de «dehâ» meselesini açıklamak gerekir.² Servet-i Fünuncular «dehâ» konusu üzerinde önemle durmuşlardır.³ Taine'e göre dehâ mürekkebi bir şeydir; burada önce sanatkarın mizacı, üslûbu, icrâ tarzı vardır. Sanatkârın dehâsı serbest ve müstakil değildir. Sanatkâr muhitiyle mütalaa edilmelidir. Dehâ bir «mevhibe-i fıtrat»tır, yaratılıştandır.⁴

Hikmet-i Bedayi' meseleleri —filozoflara göre— beş kısımda mütalaa edilmiştir: Güzellik hissi ve fikri, tabiatta güzellik, sa-

2 Hüseyin Cahid, Hikmet-i Bedâyi'e Dâir-Hüsn, *Servet-i Fünûn* nr. 371, 9 Nisan 1314.

3 Hüseyin Cahid, Hikmet-i Bedâyi'e Dâir-Dahâ, *Servet-i Fünûn*, nr. 387, 30 Temmuz 1314, nr. 388, ş Ağustos 1314.

4 Hüseyin Cahid, Hikmet-i Bedâyi'e Dâir-Dehâ, *Servet-i Fünûn*, nr. 388, 6 Ağustos 1314.

natta güzellik, sanatın mahiyeti, sanatın gayesi. Bunları anlamak için önce «güzellik» meselesini kavramak gerekir. «İlm-i hüsn»de birbirine zıt ve ters iki metot takip edilir : Aklî ve mantıkî metot, tecrübi ve târihî metot. Birinci usul, güzel fikrinin ne olduğunu tayin ederek işe başlar ve bundan birtakım kaideler çıkarır. Fakat böylesi bir bedâyi' felsefesinin sırf güzele verilen anlama göre kurulması hatalıdır; çünkü tarifin yetersizliği halinde bundan çıkarılan kaideler de hükümsüz kalacaktır. Eski çağlardan zamanımıza kadar güzelliğin henüz tarif edilememiş olduğu da gözönüne alınırsa bu usulün çıkmaz yol olduğu anlaşılır. İkinci usul, sanat eserlerini, «bedîa»ları inceler ve bunlardan «tenkid» ve «zevk» hakkında kaideler çıkarmaya çalışır. Bu usulün müessisi meşhur Fransız filozof H. Taine'dir. Taine'in fikirleri, diğer filozoflarmkinden üstün ve daha mâkul olarak kabul edilmiştir.⁵

Servet-i Fünuncular arasında estetik, güzellik, sanat konularında en çok duran, belli bir sistem dahilinde görüş ortaya koyan şairlerin başında Cenab Şahabeddin gelir. Onun bu konularda ortaya koyduğu fikirler hem kendi uygulamalarıyla hem de nesil arkadaşlarınca desteklenmiş ve devrinde bir estetik felsefesinin oluşmasına yardımcı olmuştur. Cenab'a göre güzelliğin gayesi «mehâsin-i san'at»a erişmektir. Edebiyattan maksat da yalnız edebiyattır, ona başka bir vazife verilemez. Gayesi kendisi olan ve ruhlara hissî gıda ve bedîi zevk hazırlayan edebiyat ancak «mehâsin-i edebiyeye»yi dile getirir.⁶ «Mehâsin-i edebiyeye» bizatihi maksûd olmadıkça edebiyat dâhîleri birkaç muayyen düstura mahpus» kalmaya devam edeceklerdir.⁷ Sanat eserinde bundan başka maksat arayanlar «mehâsin-i sanatı münkir gibidir»ler. Aslında her kalem sahibinin ilk ve son endişesi ancak sanat ve edebiyata hizmet olmalıdır. Sanata hizmet ise ancak edebiyata, ama

5 Büge Ereilasun, *Servet-i Fünûn'da Edebi Tenkid*, Ankara 1981, s. 140-216; Hüseyin Cahid, Hikmet-i Bedâyi'e Dair, *Servet-i Fünûn*, nr. 388, 6 Ağustos 1314 vd.

6 Cenab Şahabeddin, Menâfi-i Edebiyye, *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313 (1 Temmuz 1897).

7 *Servet-i Fünûn*, nr. 392, 19 Haziran 1313. Cenab, bir başka yazısında da edebiyattan yalnız bedîi zevk beklemek hakkına malikiz beyanında bulunmuştur. Heyecân-ı Bedîi ve İnkılâbât-ı Edebiyye, *Peyâm-Sabah*, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

münhasıran edebiyata hizmetle mümkündür.⁸ Edebiyata hizmet edecek kalemleri ruhun necip hisleri ve kalbin güzelliklere karşı hissettiği meyil harekete geçirmelidir. Bir «san'at-ı nefise» olan «intikad»m vazifesini buna göre tespit eden Cenab, tenkidi de —diğer sanat eserleri gibi— ancak «güzellik ve çirkinlik»in alâ-kadar ettiğini belirtir. Mükemmel bir sanat eserinin güzellik ve inceliği ile verdiği gizli güzellik dersine benzer ders tenkitde de söz konusudur. Münekkid sanat eserinde gizli olan «g ü z e l l i ğ i, bütün anâsır-ı ilmiyyesini, bütün kudret-i beyâmını, nüfûz-ı nazârını, rikkat-i hiss ü hayâlini» esere yönelterek ortaya koyarken, «vicdân-ı asr ve vicdân-ı târih» olmalıdır.⁹ Cenab, sanatkârları incelerken münekkidin bazı sorulara cevap araması gerektiğini, bunlardan en önemlisinin de sanatkârın sanatta «nazariyyat-ı hususiyyesi ve bir felsefe-i bediyyesi»nin bulunup bulunmadığının araştırılması olduğunu ifade eder. Sanatta kendine has hususî bir anlayışa, bir estetik ve sanat felsefesine sahip olmak son derece önemli bir vasıftır.¹⁰

Cenab, «Menâfi'-i Edebiyye» adlı makalesinde edebiyat, sanat ve şiir felsefesinin mühim delillerinden birini açıklamıştır. Ona göre, hangi akıma mensup olursa olsun, her sanatkar kalemin «hedef-i efkârı», şimdiye kadar gelen her dâhî şairin mesâisinin neticesi şudur : «Eşyâ-yı hâriciyyeden aldığı teessür-i samîmiye göre hakikate bir şekl-i hayâli vermek, her hüsn-i tabiaten bir hüsn-i sanat çıkarmak, kâinât-ı muhîtayı kendi kâinât-ı dimâgiyyesi içinde yuvarlayarak hayâl ile hakikat arasında bir cihan-ı mu'tedil göstermek, bazı hissiyatı tahfif ederek galîz ve âdi derecesinden mümtaz ve müstesna noktasına i'lâ etmek, bazı hissiyât-ı rakîkayı teşdîd ederek bir ulviyyet-i hâriku-lâdeye yaklaştırmak, batî ve fakat inkita'sız bir te'sir ile beşeriyet-i mütehassisenin kısm-ı zekî ve asabisine bir

8 Cenab Şahabeddin, Sâl-i Edebî, 1313 (1897) *Senesine Mahsus Nevsâl-i Servet-i Fîinûn*, Dördüncü sene, s. 23-38.

9 Cenab Şahabeddin, Müntekid-i Hakiki, *Servet-i Fîinûn*, nr. 528, 12 Nisan 1317 (25 Nisan 1901). (Râik Vecdi imzasıyla). Cenab, hakiki münekkidin niteliklerini başka yazılarında da dirayetli biçimde ele almıştır. Meselâ, Felsefe-i İntikad, *Servet-i Fîinûn*, nr. 1489-15, 26 Şubat 1340 (1924); Mütâlaa-i Edebiyye, *İkdam*, 25 Haziran 1924; Cevabın Cevabı, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1929...

10 Cenab Şahabeddin, Cevabın Cevabı, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1927.

terbiye-i rikkat vermek». Cenab, güzellik kavramının zamanla değiştiğini —farklı kavramlar ile— açıklar. Eski zamanlarda insan ruhuna zevk bakımından sanat eserlerindeki «azamet ve irtifâ» tesir ediyordu. Eskiden ehramlar önünde diz çökülür, büyük heykellerin ayakları öpülür, büyük dağların büyük kuvvetler taşıdığına inanılırdı. Bugün onlara verilen önem yakut bir oymadan fazla değildir. İnsanlık, sanat eserlerinden aldıkları «terbiye-i rikkat» sonucunda güzelliği, hacim ve cesâmetle birlikte bulmak hissini unutmamıştır. Şimdi hemen hemen bütün «sanat eserlerinde hakikatin taklidinden ziyade, rikkat ve nezahete doğru bir hareket var : Her zamandan ziyade bugün edebiyattan maksat yalnız edebiyattır...»¹¹

Cenab, çağdaş şairlerin şiir ve sanat telakkilerini, sanattan beklenen faydanın mahiyetini, sanat güzelliklerinin hakikat ve ilimle münasebetini ve sanat güzelliğinin meydana getirdiği sanata has âlemi aynı program içinde sunmaktadır. Cenab'a göre «me hâsin-i san'at» gerçekte bedî' ve beyân ilminde gösterilen birkaç kaide ile sınırlandırılmaz. Sanat güzelliği, «bir sanatkârın temsil-i heyecan içinde elfâza tab' u dere ettiği ihtizâzât-ı rakîk adır, yalnız mânâya intikâl ile alman zevk hem mahdûd, hem nâkis olur : âsâr-ı edebiyenin rûh-ı rakîkine vüsûl, ancak rehberî-i san'ât-âşinâî ile müyesser olabilir.» Hakikati olduğu gibi, olduğu yerde değil, lâyık olduğu gibi, lâyık olduğu yerde gösterir; hakikatin vereceği te'sir-i âdiye, bir de te'sir-i san'at ilâve eder.»¹² Bu tesirde ise sanat eserinin güzelliği ve inceliği vardır. Zevk terbiyesini geliştiren ve olgunlaştıran güzellik ise tabiatın aynen taklidi olmayan sanat eserlerinin güzelliğidir.¹³ Cenab'm, Osmanlı Edebiyatından —yani devrindeki edebiyattan— beklediği ve arzusu da bu doğ-

11 Cenab Şahabeddin, Menâfi-i Edebiyye, *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313 (1 Temmuz 1897). Cenab bu görüşünü muhtelif makalelerinde aşağı yukarı aynı veya benzer ifadelerle dile getirmiştir. Meselâ bkz. Sâl-i Edebi, 1313 *Senesine Mahsus Nevvâl-i Servet-i Fünûn*, dördüncü sene, s. 23-38; Tefrit ve İfrat, *Servet-i Fünûn*, nr. 387, 30 Temmuz 1314; Oğluma Altıncı Mektub, *Evrâk-ı Eyyâm*, İstanbul 1331, s. 295-302.

12 Menâfi-i Edebiyye, *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313.

13 Cenab Şahabeddin, «Tezyîn-i Belde», *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 224; Meyl-i Bedâyi', *Mekteb*, nr. 63, 28 Teşrin-i Sâni 1313 (10 Aralık 1897).

rultudadır : «Kâri'imizi millî bir âlem-i safvetin âheng-i hayâlîsi içinde, hakâyık-ı âdiyeden müerred olarak bedâyi'i san'atla ser-be-ser yaşatmak; onları hayât-ı şâirânenin ni'am-ı muhîtesi arasında bir zevk-âşinâyı nefâis gibi bulundurmak. Biz edebiyât-ı Osmâniyyeden bunu istiyoruz..».¹⁴ Bu ise estetik yaşantı demektir; estetik zevk ve heyecan, estetik lezzetler ve güzellikler içinde ruhun veya dimağın güzellenmesi demektir. Böyle güzel bir sanat cihanı büsbütün boş kalamaz, «bu eşbâh-ı mehâsinden dolayısıyla bir cihân-ı menfaat doğması belki de zarûridir», fakat Cenab'm böyle bir endişesi yoktur. Ona göre sanat eserinin vereceği heyecan «müsevvik-i mesâvî» olmasının yeter : Edebiyatın ahlâka hizmeti ancak bu kadardır.¹⁵ Sanat eserlerindeki güzelliklerin sağladığı bedîi zevk, ahlâk terbiyesine yardımcı olur, onu besler. Tabîî ki bu tüm güzelliği ve bunun doğurduğu bedîi zevk ve heyecanı herkes aynı yoğunlukta duymaz. Bunun için ilim, zekâ, hissiyet, selâmet-i zevk gibi niteliklere ve ruhun hususi hazırlıklarına ihtiyaç vardır. Zamana, terbiyeye, yaşa, sosyal seviyeye, zekâ ve asabiyete bağlı olan «zevkin tehzi-bi», inceltilmesi ve saflaştırılması —güzel sanatlar, müzeler, sanat eserleri vb. mektep görevi gören şeyler vasıtasıyla— mümkündür.¹⁶

II. Güzellik - Estetik Heyecan ve Estetik Hakikat

İnsanı «medenî» kılan, vahşilikten uzaklaştıran ve hayvandan ayıran yegâne özellik «meyl-i bedâyi»dir. Güzeli arzulama, güzeli sevmeye, güzele gönlün akması daha doğru bir ifadeyle güzelliği sevmeye anlamına gelen bu meyil, sosyal seviyeye yetişme tarzına, zekâyaya ve alman terbiyeye bağlı olarak artar veya azalır. İnsan yaratılışı icabı «süflî» bir halden çok «ulvî» bir hali, yani «bir havâ-yı sanâyi', bir hayât-ı hayâliyye içinde» yaşamak

14 Menâfi-i Edebiyye, *Servet-i Fünûn*, nr. 392, 19 Haziran 1313.

15 *Servet-i Fünûn*, nr. 392, 19 Haziran 1313; Oğluma Altmei Mektup, *Evrâk-ı Eyyâm*, İstanbul 1331, s. 296.

16 Tezyin-i Belde, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 224; Meyl-i Bedâyi', *Mekteb*, nr. 28 Teşrin-i Sâni 1313; Sanâyi'-i Nefisemiz, *Peyâm-Sabah*, 1047-11477, 3 Teşrin-i Sâni 1337-1921; Eser-i Nefis Nedir, *Servet-i Fünûn*, nr. 812, 6 Teşrin-i Sâni 1324; Müntekid-i Hakiki, *Servet-i Fünûn*, nr. 528, 12 Nisan 1317 (25 Nisan 1901).

ister. Bu istek ise ancak güzele, güzelliğe yönelmekle gerçekleştirilebilir. Maddî ve tabii hayatın zorlukları, yükleri, sıkıntıları ve ıztırapları, insanogluna mesut olabileceğini, huzur ve refaha erebileceğini sandığı diyarları —hayâlen de olsa— düşündürdü. İnsan, dış âlemde bu arzusunu gerçekleştirilmeyince başka bir yol buldu «sanâyi'-i nefise»ye sığındı. Bu gönüllü sığınışta günlük hayatın acılarını ve ruhun engin susuzluğunu gidermek istedi. Çünkü güzel sanatlar, hem kalbin ve ruhun susuzluğunu gideriyor, hem de günlük hayata tesir ederek ona bambaşka ve güzel bir çehre kazandırabiliyor. Evlerde kullanılan eşyaların şekilleri, tertip ve tanzim tarzları, evlerin yapılış biçimleri, hatta modanın insan hayatında oynadığı rol hep güzel sanatların tesirlerinden sayılır ve «meyl-i bedâyi'»in birer göstergesidir.¹⁷ Güzel sanatların insan ruhunda umumî olarak uyandırdığı «arzû-yı nefâset» bir defa cereyan etmeye başlayınca her şey değişik bir çehreye bürünür; «evlerde balkonlar, pencereler, kapılar, demir parmaklıklar, tokmaklar bin şekl-i nazar-nüvâz alır; çeşmeler, saat kuleleri, fener sütunları sanat sayesinde» memleketin birer şâirâne süsü haline gelir.¹⁸ Bütün bunlarda birçok âmilin nüfûzu vardır. Hintlilerin «vismara» dedikleri garip bir kelebek gibi insan da hasbelkader üzerine konduğu yaprağın ve çiçeğin rengini almağa fitraten mecbur olur. Güzellik telakkisi de bu renklerden biridir. O bakımdan insan ruhunu ve uzviyetini tesiri altına alan bu «güzel» veya «güzellik»in mahiyeti, esası, asıl şekli, şartları ve tarifi mevzuunda zaman, mekan, terbiye, alışkanlıklar, sosyal şartlar ve kayıtlar, ırk, bünye, mizaç, cinsiyet gibi âmillerin nüfûzu da hesaba katılmalıdır. Çünkü verdiğimiz hükümde bu gibi âmillerin tesiri altında bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.¹⁹

Cenab Şahabeddin, bu konuda henüz «efrâdını câmi' agyârını mâni'» bir tarif yapılamadığını, bunun da pek mümkün olmadığını

17 Meyl-i Bedâyi', Mekteb, nr. 61, 14 Teşrin-i Evvel 1313 (26 Teşrin-i Evvel 1897); nr. 63, 28 Teşrin-i Sâni 1313 (10 Kânun-ı Evvel 1897). Aynı ve yakın fikirler için ayrıca bkz. *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 221-222; Sanâyi'-i Nefisemiz, *Peyâm-Sabah*, nr. 1047-11477, 3 Teşrin-i Sâni 1337-1921; *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 214.

18 «Tezyîn-i Belde», *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 222.

19 Meyl-i Bedâyi', *Mekteb*, nr. 61, 63, 14, Teşrin-i Evvel-28 Teşrin-i Sâni 1313; *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 222 vd.; Eser-i Nefis Nedir, *Servet-i Fünûn*, nr. 912; 6 Teşrin-i Sâni 1337-1921.

m belirtir. Çirkinin ve çirkinliğin ta kendisi diyebileceğimiz şey-tanı, beyazlar zencilerin renginde, zenciler ise beyazların renginde tasavvur ve tasvir ederler. Sevgilisinin kusurlarını sayıp döken birine karşı âşğın verdiği cevabı biliriz : Onu bir defa da benim gözümle görseniz!. O halde, diyor o, «güzellik bir tatlı yalan»dır.²⁰ Cenab —bilhassa kendisinin eserlerine karşı «yalan!» ithamında bulunan bir muharrire verdiği cevapta bu «yalan» kavramının kendi sanatı açısından da son derece mühim bir yorumunu yapmaktadır : «Yalan» yaftasını bütün edebiyat kütüphanesinin med-haline asabilirsiniz, ama bu şairâne bir hareket olmaz, çünkü şaire göre hiçbir ilham aldatmadığı gibi hiçbir terâne de yalan değildir. Hakikaten samimi olduğu konusunda hiçbirimizin şüphelenmediği büyük şair «Aldanma ki şair sözü elbette yalandır» demekle şunu ifade etmiş oluyor : Her şairin içkisi az çok «bâde-i his ve bâde-i hulyâ»dır. «Herkesin duyduğundan başka türlü duymanın yalan duymak» olmadığını belirten Cenab, fikrini sürdürerek, edebiyatta gaye haline getirdiği «edebî güzellikler» (mehâsin-i edebiyye) ve şiire has hakikatler telakkisine ulaşır. Cenab, son derecede dikkate şâyan sayılabilecek fikirlerinden birini şöyle açıklamaktadır :

«Şair, güzellikten başka hiçbir endişenin esiri olmadığı için, hakikatini de şiiri gibi kendisi yaratır. Bundan başka ânî hakikatler vardır ki, şimşek gibi bir sâniye sonra yalan olur ve yalnız sâikasıyla müteessir ettiği gibi ruh için doğru kalır; kamerin safahâtını hazırlatan, cermî mütehavvil, hakikatler de olabilir ki her manzarası diğeri için bir yalandır. Bunlara binâen şairle aramızda ezeli bir muvâzaa-i zimmiyye ma'kûddur : Onun yalanlarına inanacak sınız ki ibdââtını tadasmız. Şiirine aldandamamak yalnız mübdi'-i şi'r'in vazifesi ve hakkıdır. Bir şair :

Dünyâ tükenir yalan tükenmez
Sermâye-i şairân tükenmez

20 Cenab Şahabeddin, Güzellik Müsâbakası, *Peyâm-Sabah*, nr. 730-11160, 16 Kânun-ı Evvel 1336-1920. Cenab buna yakın fikirlerini Saâdet, Yazdıklarıma Karşı, Şi'rini İçin gibi manzumelerinde de ifade etmiştir.

diyebilir; bu bir nevi «medh bimâ yeşbehü'z-zemm'dir. Sizin dilediğiniz hakikati ancak tabiatta buluruz; gönlünüzce samimi sanatkar yalnız odur.» Cenab, İsmail Habib'in tenkitlerini cevaplandırırken tabiattaki hakikat ile sanattaki hakikatin mahiyeti ve değeri meselesini de kendi anlayışına göre bir çözüme bağlamış olmaktadır. Şairle okuyucu arasında daha başlangıçta bir çeşit üstü kapalı bir anlaşma, bir danışıklı dövüş vardır, bu yüzden şairin konuştuğu sahada, yani «bedîyyât» sahasına girdiğinde «hakikat» gibi «samîmiyyet» de mânasını değiştirmektedir : «Sanata tabiatın dudaklarından kaptığımız ebediyyü'd-devâm bir yalan, denebilir. Şairin her mevzuu tabiatın bir devâm-ı iğfâlidir : Aşk, güzellik, kuşların mûsikîsi, ufukların rengi çiçeklerin ıtriyatı ve hatta hayât... Fakat neyleyelim ki beşerin saâdeti bu mütelevvi' tuzaklarda sarhoşlukla mümkün oluyor. Sanat yalanlarına inanmaz ve tabiatın pusularına düşmezseniz hayât mâidesinde rûhunuz açlıkla tegaddîye mecbur olur.»²¹

Cenab, bu tarzdaki açıklamalarıyla sadece kendi sanat estetiğini değil, aynı zamanda Servet-i Fünûn sanatkarlarının «hayal-hakikat» veya «yalan-doğru» konusundaki telakkilerinin de tefsirini ortaya koymaktadır. Onlar hayatın gerçeklerini, hakikatleri de görüyor, fakat bunlardan kaçıyorlardı. Şair Cenab, güzellik telakkisini bu tarzda bir tefsir ile bütünlemede ve şu ihtarda bulunmaktadır : «Gözünüzü fazla açmağa gelmez; zîra kuyusundan karşımıza çıkacak hakikat hiç de ressamların ve heykeltıraşların tasvir ettikleri gibi kusursuz bir kadın güzeli değildir. Buna telmihen büyük Hâmid :

21 Cenab Şahabeddin, Cevabın Cevabı —İsmail Habib Bey'e—, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1927. Oscar Wilde, sanatta güzelliğin «dâimâ mübdi'in mahsûl-i muhayyilesi» olduğunu, bu bakımdan ona «yalan» denilebileceğini, fakat bunun her doğrudan daha doğru olduğunu belirtir. Cenab, Wilde'nin *Intentions* (Mâneviyyât) adlı eserindeki bu görüşü aşağı yukarı aynen benimsemiştir. Wilde'un estetik nazariyesi, Théophile Gautier'in «Sanat için sanat» düsturuna sığdırılmıştır. Cenab bu hususa bir yazısında temas etmiştir. bkz. İngiliz Edebiyatı ve Oscar Wilde, *Servet-i Fünûn*, nr. 1501-27, 21 Mayıs 1341 (3 Haziran 1925).

Hep iğbirârdır yüzü gülmez hakikatin

demmişti. Benim kanaatime göre edebiyatta her güzellik bir hakikattir ve ancak çirkine yalan diyebiliriz. Kendi hesabıma ben bir şiir okurken sıdk ve kizb meselesini hiç hesaba katmam...».²² Sanatkârı anlayabilmek için, samimiyetine peşin olarak inanmak gerekir, yoksa anlayamazsınız. Eşyâmn güzelliği nasıl onları gören gözlerde ise, şairin samimiyeti de onu samimî hissedecek yüreklere vaadedilmiştir. «Sanatkâr mıyız, bir bakıma her dediğimiz yalan ve bir nazara göre de hepsi doğrudur. Fuzûlî'yi bile samimiyetsizlikle itham ve dâvanızı isbat edebilirsiniz. Bu mümkün, fakat «gayr-i câiz»dir, çünkü estetik sahasında hak, hakikat ve samimiyet farklı bir anlam kazanır.. Biz «san'at rençberleri, diyor Cenab, hakikat satıcı değiliz ve eserlerimiz 'huz mâ safâ da' mâ keder' şartıyla ortaya çıkar.»²³

Cenab, sanat sahasındaki güzellik, hakikat, yalan, samimiyet gibi kavramlarla birlikte, estetik telakkilerinin önemli bir yanını da açıklamıştır. Estetik sahasına girildiğinde zevk, heyecan, his ve fikir de estetik vasıflar kazanır. Mûsikîden fikrî heyecanları tebliğ etmesi beklenemeyebilir, ama şiirde hissi ve fikrî heyecan birlikte istenir. «Sanat ve bed'îyyâta heyecan» tabiri herhalde yürek oynatan bir âmil değildir. «Sanat sahasında heyecan biz o hisse diyoruz ki ruhumuza geniş hulyâ kapıları açar. Hayli zaman evvel bir üstâd-ı edebimiz: En güzel eserler insam düşündürenlerdir' demmişti ve itikadımca doğrudur». Sanat, mantık ve geometri olmadığı gibi, mütemâdiyen helecan veren bir iksir de değildir. Sanatta fikir, şüphe yok ki, tatsız ve kuru gelir; yalnız his de boşluğu ile yormakta gecikmez. Shakespeare'in «şehkar»larında olduğu gibi, hakîkî şiirde «his ve fikrin hisleri hemen hemen bir âheng-i mûsikî teşkil edecek bir nisbet-i mevzûnede» bulunur. Her fânî bu «muvâzene»yi sağlayamazsa da, eserini belli nispette his ve fikirden «terkib»e mecburdur. Felsefe ve matematikte bile olsa, tam his kuruluşu içinde zekâ kısır kalır. O bakım-

22 Güneş, sayı : 6, 15 Mart 1927.

23 Güneş, sayı : 6, 15 Mart 1927; Felsefe-i İntikad, *Servet-i Fînûn*, nr. 1489-15, 26 Şubat 1340 (1924). Cenab, «hayr», «hakikat», «samimiyet» konusundaki düşüncesini de burada açıklamaktadır.

dan sanatkarın «dimağı helecanla bulunmağa gelmez». «Hissiyâtın galeyânı eğer bir manzara-i bedî'iyeye almak istiyorsa, fikrin rükûdeti ile muhât ve mahzûz olmalıdır».²⁴

Bir şeyin güzelliği, onun şeklinden çok «rûhumuza ilkâ edeceği tatlı his» ile anlaşılır.²⁵ Bunun içindir ki hislerde ortaya çıkan değişiklikler, estetik telakkileri, sanat eserleri hakkındaki anlayışları da değiştirir. Dünyün güzel kabul edilen sanat eserlerinden bugün hoşlanılmaması, hislerdeki değişmenin göstergelerinden biridir. Hisleri değiştiren zaman, sanat eserinin de yaşama gücünü veya hayâtiyetini değiştirebilir.²⁶ Servet-i Fünûn her şeyden önce bir his felsefesi getirmiştir. Cenab, edebî inkılapları izah ederken «heyecân-ı bedî'î» denilen hisse başvurur. Güzellik hissiyâta bağlıdır. Bununla birlikte güzelliğin «rûkn-i a'zamî âheng-i tenâsüb»dür. Bu en büyük rûknü ihmal eden esere sanat eseri denilemez.²⁷ His ve fikrin hisleri bir mûsikî âhengi yaratacak biçimde ölçülü bir nispette mevcut olursa, güzelliğin gerçekleşmesi daha kolay olur. Gerçekte fikir gibi hissi de idare eden zekâdır. Şairlerin bize his gibi görünen «mazmunları» aslında birer fikirdir. Bunların vezin vb. ritm unsurları sayesinde aldıkları «hisse-i mûsikî» o fikirleri bize his gibi gösterir.²⁸ Sanat eserlerinin ruhumuza akittiği tatlı lezzet, zevk ve heyecan ise, ancak «manzara-i bedî'iyeye»nin tesiriyle hasıl olan bir «his»tir. Bu hissi doğurmayan eserlere «güzel» ve «sanat eseri» denilemez.²⁹

Estetik heyecan ve zevk meselesi üzerinde hemen hiç kimse- nin meşgul olmadığı tespit eden Cenab, bu konuda bir çeşit beyannâme sayabileceğimiz bir makale yayınlamıştır. Edebî inkılapların ortaya çıkış sebebinin anlamak için estetik heyecanın safhalarını araştırmak gerektiğine dikkati çeken Cenab, bu konuda şu

24 Cevabın Cevabı, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1927.

25 Güzellik Müsâbakası, *Peyâm-Sabah*, nr. 730-11160, 16 Kânun-ı Evvel 1336-1920.

26 Edebiyat, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 254-255. Cenab'm devir ile üslup arasında kurduğu münâsebet de bu düşünüşün mahsulüdür. bkz. Esâlîb-i Ezmine, *Servet-i Fünûn*, nr. 291, 26 Eylül 1312.

27 Tezyîn-i Belde, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 221.

28 Cevabın Cevabı, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1927.

29 Cenab Şahabeddin, Safahat Mübdî, *Servet-i Fünûn*, nr. 1479-5, 18 Kânun-ı Evvel 1340 (31 Kânun-ı Evvel 1924).

düşünceleri serdetmektedir : Bir müteârife (aksiyon) hükmünü almış «Heyecân-ı bedî'î veren sözler güzeldir ve güzel sözler edebiyâtı teşkil eder.» sözüne bakarsak, edebiyatın «temel taşı heyecân-ı bedî'î»dir. Bir şeyi, bir kimseyi veya bir sözü G Ü Z E L veya Ç İ R K İ N bulmakta irâde mizin bir katkısı yoktur. Irk, bünye, mizaç, cinsiyet, zevk terbiyesi gibi çeşitli âmillerin nüfuzu altında edilgen (münfail) olarak «hükm-i bedî'î»mizi çıkarırız. Bununla beraber estetik hüküm hakikatte ancak bir heyecana dayanmaktadır ki buna «heyecân-ı bedî'î» denir. Biz güzellik karşısında etkilenir, duygulanırız. «Her manzara-i bedî'îyye, zî-rûh olsun câmid olsun bizde bir his tevlid eder. İşte heyecân-ı bedî'î dediğimiz o histir. Heyecân-ı bedî'î zihinde tebellür ederek zikr-i bedî'îyi vücûda getirir. E f k â r - ı b e d î ' î y y e mizde hür değiliz, zira o fikirler hissiyât-ı bedî'îyyemizin mahsulüdür.» Bedî'î hislerimiz ise her hissimiz gibi irademizin dışında tekâmül eder.³⁰

Cenab, estetik heyecanı ve bunun neticesinde ortaya çıkan estetik zevki açıklamak için ilmi bazı delillere başvurmuştur. Cenab'a göre insan, muhtaç olduğu heyecanı «âlem-i hakikat»te bulamayınca «âlem-i san'at ve hayâl»e döner, yani bedî'î heyecan elde etmek ister. Tiyatroya gider, roman okur veya bir sanat manzarası temâşâ eder. İçinde bulunduğu durumdan «şiddet-i uzviyesiyle mütenâsip heyecanlar» alamayan insanın, bunu icada çalışması gayet tabiidir. Meselâ arazide at koşturmak, enginlere açılmak gibi.. Fizyoloji âlimleri bedî'î heyecan ile tenâsülî heyecân arasında benzerlik görürler. Remy de Gourmont, *Kadife Yolu* adlı eserinde, «en saf ve hissî şekilde bile heyecân-ı bedî'î heyecân-ı tenâsülînin tahrif-i güzergâh etmişidir» demektedir. Her heyecanın insan bünyesinde bir tesir meydana getirdiği gerçektir. Hoşumuza giden bir meyve ağzımızı sulandırır, sevdiğimizize rastladığımızda kalp atışlarımız hızlanır... Bunda irademizin dahilî yoktur. Tıpkı onlar gibi, uzun bir âmiller silsilesinin bize «güzel» zannettirdiği varlıklar karşısında biz «gayr-ı ihtiyâr ve bilâ-muhâkeme» bedî'î heyecan duyarız. Bedî'î heyecanda irade gibi «intihap» ve «muhakeme»nin de tesiri yoktur. O, bazı sebepler karşısında oluşan bir «fi'l-i mün'akis»tir. Mûsikîye vukufu ol-

³⁰ Cenab Şahabeddin, *Heyecân-ı Bedî'î ve İnkılâbât-ı Edebiyye, Peyâm-Sabah*, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

mayan bir kimsenin «kuvve-i adaliyyesi», seslerin birbiriyle uyuşmasından ve ayrı tarzda tertiplerinden bir müzisyenin kasları kadar müteessir olur. Bununla birlikte aralarında bir fark vardır : Müzisyen estetik heyecanı idrak eder, ama diğeri vicdanının derinliklerinden geçen estetik heyecandan habersiz kalır. Estetik heyecan hususunda «t e r b i y e - i s a n ' a t » m nüfuz derecesi de budur.³¹

Fizyolojideki «intifâ-yı in'ikâs» kanunu ile psikolojideki «hiss-i rü'yet»in kuvvet bulması meselesini estetik heyecan konusuna tatbik eden Cenab, yeni ve güzel bir sanat eserinin başlangıçta âzami derecede bir estetik heyecan doğurduğunu, bunun da bir «fi'l-i mün'akis» olduğunu ifade ettikten sonra, heyecan doğuran vasıfların tekerrürü durumunda o sanat eserinin meydana getireceği «fi'l-i mün'akis yani heyecân-ı bedî'î»nin şiddetini zâyi edeceğini ve sonunda hissedilemeyecek bir duruma düşeceğini belirtir. Eğer bu nitelikler ısrarla tekerrür edecek olursa «heyecân-ı bediinin zıddı, tâbir câizse heyecân-ı k a b i h i » meydana getirir, önceleri hoş giden «evsaf» artık sınırlara dokunur; vaktiyle güzel sayılan «şerâit-i san'at» artık «müstehcen» görülür. Bu sırada estetik heyecan doğurmak için «evsâf-ı san'at»ı değiştirmek gerekir ve değiştirenler bir «inkılâb-ı san'at» yapmış olurlar. Cenab, buna misâl olarak Namık Kemal, Recâizâde ve Hâmid'i gösterir. Bunların yaptıkları «hakiki bir inkılâb-ı edebî»dir. Kemal'in üslûbu, henüz tadılmamış, yeni, taze sanat vasıflarına sahip idi. Bu yüzden, okuyucuları, en yüksek derecede estetik heyecan duyular onun eserinde. Fakat aynı sanat vasıfları bir süre sonra tekerrür edince, verdiği estetik heyecan zayıfladı. Recâizâde ve Hâmid, onun sanat evsafını kendi «dehâetleriyle» az çok değiştirecek okuyucu için yeni estetik heyecanlar temin ettiler. Okuyucusunda yüksek estetik heyecan meydana getirmek her şairin en büyük hedefidir. Bu maksada ermek için bazıları, az çok «tegayyür» ile eserlerine bir «hususiyet» temin etmişlerdir. Ahmedî ve Şeyhî'den İzzet Molla'ya, Yenişehirli Avni Bey'e, Ali Rûhî ve M. Nâci'ye kadar büyük gazel ustalarının yaptıkları bu idi. Buna tebi ki «t e c e d d ü d - i e d e b î ve inkılâb-ı edebî» denemez. Oysa

31 Heyecân-ı Bedî'î ve İnkılâbât-ı Edebiyye, *Peyâm-Sabañ*, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

N. Kemal, «ta'dil» ile yetinmemiş, yetiştiği zamanın sanat evsafını «tebdil» etmiştir. Edebiyatta yalnız «sözleri ve şekilleri değil, tarz-ı tefekkürü değiştirmiş ve üslûbumuza hiç görülmemiş bir tuğ-yân-ı şahsiyyet» getirmiştir. Bunu bizzat îead etmemiş de Fransa'daki Romantizm akımından iktibas etmiş, bunun önemi yok. Gösterdiği «evsâf-ı sanatla bize taze ve yüksek bir heyecân-ı bedîî» bağışlaması maksadına eriştiğine yeterli delildir.³² Bu ise ancak seçkin edebiyatçılara mahsus bir seviyeyi gösterir, «Üslûb-ı zâtî»ye mâlik olmak, hususi bir ifade tarzına, husûsi görmeye, hususi tasavvur etmeye ve hususi düşünmeye bağlıdır. Seçkin edebiyatçıların gözünde sanat vasıtaları her saat biraz «küflenir» : Değişmeli ki «tâze ve câzibeli» kalsın. Meselâ A. Hamid'in eserleri hep yeni idi; çünkü her eserinde başka bazı «vesât-i bedî'yye» kullanmıştı. Dış görünüşündeki «tenevvu'»a kapılanlar onlarda «rûh-ı müşterek» teşkil eden «dehâ-yı Hâmid»i göremediler. Gözlerini «garâbet-i zâbire» kamaştırdı. Aslında garâbetler dış görünüşe ait ve izâfi şeyler oldukları halde, okuyucunun dikkatini massedecek bir şiddetle çektiklerinden «asi ve fikre müteallik» zannolunur ve dolayısıyla «hakikat-i bedî'yye» gözden kaçırılmış olur. Hâmid'in eserlerinde de böyle olmuştur.³³

Cenab, her yeni sanatın, başlangıçta estetik heyecanı azaltmamak için devamlı mübalağa ve ifrata düştüğüne dikkati çeker. Bir yeni sanat, bir yeni üslûp hayattan, hakikatten ve tabiatten ne kadar uzaklaşırsa ömrü o kadar kısa olur. Öte yandan bir muhit ne kadar hassas olursa estetik heyecanı o nispette çabuk yorulur ve o nispette yeniliğe iştihası şiddetlenir. Fransız edebiyatındaki inkılâpların çokluğunu hatırlamak bunu ispata kâfidir. Her yeni, insanı hayrete sevkeder. Bu «hayret-i bedî'yye»de halkın çoğunluğunun ruhu ıstırap hissetmezse onu estetik heyecanın takip edeceğinden emin olabilirsiniz. Ölü doğan «teceddüd»lerle yaşayanların farkı bundadır. Ancak «bir taze güzellik hissi veren meslekler yaşar, fakat verdiği his ne kadar büyük, ne kadar derin olursa olsun muvakkattir. Ebedî güzellik olmadığı

³² *Peyâm-Sabah*, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

³³ Cenab Şahabeddin, Edebiyyât-ı Havâs, *Peyâm-Sabah*, nr. 1227-11657, 3 Mayıs 1338-1922.

gibi kat'î inkılâb-ı san'at da yoktur. Her inkılâb ölmek üzere doğar.»³⁴

Güzellik meselesi hissiyata dayandığı için, bedîî münazarlarda mütefekkirlerin ittifakı nâdiren görülür. Bir bedîî hakikat olmak üzere hepsi yalnız şunu kabul etmişlerdir : Sanat çalışmalarının gayesi güzelliği «sehl-i mümteni'» ile tahakkuk ettirmektir. Güzel bir sanat eserinde, yaratıcısının «cehd ve cebri» ne kadar az hissedilir ve «lezzet-i bedî'îyye» ne kadar kolaylıkla alınır, kıymeti o nispette yüksek görünür. Sanki hiç külfetsiz meydana getirilmiş intibahı uyandıran böyle sanat eserleri, bütün güzelliği ile kavranır ve büyük bedîî zevk verirler.³⁵ Cenab, Mehmed Âkif'in sanatını buna misâl olarak gösterir ve onun «sehl-i mümteni'»e yönelmesini «selâmet-i zevk»e en uygun istikâmeti seçtiğinin delili olarak işâret eder. O, hakikaten güzel eserlerin bir «hassa-i telkin»i bulunduğunu kabul eder.³⁶ Bunda da leziz bir güzellik mevcuttur.

İnsana tabii güzellikler de bedîî zevk ve lezzet verebilir, estetik zevk açısından katkıda bulunabilir, fakat asıl zevk terbiyesini sağlayan şey sanat eserlerinin güzelliğidir. Ruhun, harikalar ve güzellikler karşısında duyduğu «incizâb»a dayanan güzel sanatların kaynağı dindir, bununla beraber onlar, dinler tarafından ciddi bir âmil olarak telakki edilmezler.³⁷ Güzel sanatların hem ferdi hem de sosyal açıdan büyük faydaları vardır. Halkın ruhunda güzelliğe doğru umumî bir arzu ve meyil doğuran güzel sanatlarda «münevver bir hâle-i san'at hiss olunur». Aşka bigâne bir sanat dâhisi yoktur. Aşkî lağvederseniz «âlem-i nefâis» hemen hemen tamamıyla boşalır.³⁸ Cenab Terâne-i Garâm adlı manzumesinde³⁹ bunu şöyle dile getirmek ister :

34 *Peyâm-Sabah*, nr. 1204-11634, 10 Nisan 1338-1922.

35 Safahat Mübdii, *Servet-i Fünûn*, nr. 1479-5, 18 K. Evvel 1340.

36 Cenab Şahabeddin, Güzel Bir Kitâb, *Peyâm-Sabah*, nr. 1226-11656, 2 Mayıs 1338-1922.

37 Cenab Şahabeddin, Sanâyi'-i Nefisemiz, *Peyâm-Sabah*, nr. 1047-11477, 3 Teşrin-i Sâni 1337-1921.

38 *Peyâm-Sabah*, nr. 1047-11477, 3 Teşrin-i Sani 1337-1921; *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 221-222; Abdülhak Hâmid ve Âsârı —2—, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 1924, 3 Teşrin-i Sâni 1334-1918.

39 Cenab Şahabeddin, Terâne-i Garâm, *Mehâsin*, nr. 1, Eylül 1324-1908,

Sevmek ! Bunun esmâridir âsâr-ı terakki,
Târih ile fen, felsefe, san'at, medeniyet!

Aşk olmasa inmezdi yere şi'r ü terâne;
Sevmek! Bu heves olmasa doğmazdı dehâet!

Aşk olmasa bî-fâidedir nûr-ı melâhat!

Şiir, hayal ve aşk, bunlar birbiriyle beraber olmalıdır. «Krallık ve saltanat (mülûket), diyor Cenab, bence yalnız şiir ve aşkın müş-terek seririnde mutasavverdir; ve h a y â l benim ölmez ma'sû-kamdır..»⁴⁰ Serap susamışları nasıl cezbederse, sanat ve edebiyat da macera arayan ruhları hulyâ va'di ile kandırır. Böylelikle biz, hislerimizin tatlı yorgunluğu ile «dezzet-i huzûr»a kavuşmuş oluruz. Hissiyatımız «boşluk içinde muallak kalmak istemez. Sevecek veya nefret edecek bir hakikat bulamazsak ya bulduğumuz hakikatleri hayalimizle şâyân-ı pereştîş bir mertebeye çıkarırız, yahut tehvîn-i ihtiyaç ederiz.»⁴¹ Sanatı en geniş ve en cömert bir «menba-i zevk ve tesliyet» olarak gören Cenab, zevk sağlığını ruh ve beden sağlığı kadar kıymetli ve önemli bulur. Ona göre hakiki sanat, «en hakir hayata öyle tatlı tebessümler getirir ki...»⁴²

Cenab, oğluna yazmış olduğu mektuplardan birinde şöyle diyor. «Şiirde güzellikten başka gaye arayamam. Âsâr-ı san'at -güzel bir çiçek, Venüs'ün bî-nazîr sinesi, Karuzo'nun sesi gibi- bana zevk vermeli, nasihat değil, hamiyet hiç...»⁴³ Sanat eserlerinde doğrudan doğruya bir fayda aranmaz. Sanat eserinin faydası dolaylıdır. Vatan sevgisi başka, «selâmet-i zevk» başkadır. Bunlardan biri herhalde diğerini kovmaz. Ben

s. 31-32; Mehmet Kaplan vdğr., *Cenab Şahabeddîn'in Bütün Şiirleri*, İstanbul 1984, s. 257-258.

40 Cevabın Cevabı —İsmail Habib Bey'e—, *Güneş*, sayı : 6, 15 Mart 1927.

41 Cenab Şahabeddin, Edebiyyât-ı Avâm, *Peyam-Sabah*, nr. 1197-11627, 3 Nisan 1338-1922. Cenab, her devrin edebiyatı, o zamânın edebiyatçılarının bir nevi «mecnûa-i hissiyyâtı»dır demektedir. Tefrit ve İfrat, *Servet-i Fîmân*, nr. 387, 30 Temmuz 1314.

42 Oğluma Mektub, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 313..

43 Oğluma Mektub, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 295-296.

«vatanımı da severim, güzel âsârı da severim; ve isterim ki vatanım güzel âsârm mevtım olsun.»⁴⁴ Cenab, sanat eserlerinin kıymetinin verdiği estetik zevke göre ölçülmesi gerektiğine inanır. Fakat zevk konusunda sâbit hakikatler yoktur. Birçok kişi sanat eserini kendi zevkine göre değerlendirir, ancak zevk şahsîdir ve «zevk-i selâm» bir tasavvurdan ibarettir. Zevke dayanan güzellik telakkileriyle sağlam sonuçlara varılamaz. Zevkin de terbiyeye ihtiyacı vardır. Ahlâk terbiyesine yardımcı olan bu zevk terbiyesi, güzel sanatlar vasıtasıyla doğar, tekâmül eder, gelişir. Zamana, yetiştirme tarzına, yaşa, sosyal seviyeye bağlı olan zevkin inceltilmesi mümkündür. Sanat eserlerinin bulunduğu müzeler bu konuda bir mektep görevi görebilirler.⁴⁵ Tabii herkes sanat eserindeki sanat güzelliklerini aynı yoğunlukta kavrayamaz. Bunun için ilim, zekâ, hissiyet, zevk-i selim, kabiliyet, rûhî birtakım hazırlıklar vs. gereklidir.⁴⁶ Muhabbetle ilgili satır ve mısralardaki güzellikleri veya eksiklikleri kalbi sevda heyecanından nasipsiz bir okuyucunun okuması ile bir aşığın okuması arasında büyük fark vardır. Âşık iseniz, bu güzellikleri başka türlü anlar ve başka türlü tadarsınız, çünkü ruhunuzdaki aşk hali o satır ve mısralara akseder, onlara katılır. Halbuki kalbi boş bir okuyucu için o ilave yoktur.⁴⁷

Edebiyat bir mûsikidir, ondan yalnız bedî zevk beklemek hakkına mâlikiz. Zevkler gibi hazlar da nisbidir, ister maddî, ister fikrî ve ister mânevi hazlar olsun.⁴⁸ Bedîyyat sahasında «mutlakıyyeti inkâr etmek zarûreti» vardır.⁴⁹

44 Oğluma Mektub, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 296.

45 Cenab Şahabeddin, Kim Şâirdir?, *Peyâm-Sabah*, nr. 966-11396, 11 Ağustos 1337-1921. Ayrıca bkz. (Sanayi-i Nefisemiz, Eser-i Nefis Nedir, Müntekid-i Hakiki adlı makaleler) *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 311.

46 Cenab Şahabeddin, Bugünkü Fransız Eş'ârı, *Peyâm-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338-1922.

47 *Peyâm-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338-1922.

48 *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 311.

49 Cenab Şahabeddin, «Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi», *Güneş*, sayı : 1,1 Kânun-ı Sâni 1927.

III. Güzellik - Güzel Eser ve Estetik Zevk

Cenab Şahabeddin, bilhassa meşrutiyetten sonraki dönemde neşrettiği makalelerinde güzel sanatlardan, güzel eser ile ebedî eserin niteliklerinden, edebiyat ve sanat eserindeki «bedâyi'-i san'at»tan, güzel ve güzelliğin insan ruhundaki tesirinden, bedî zevk ve estetik heyecandan, güzel sanatların ve edebiyatın hayata ak-raba yönlerinden, müzelerden, sanat sayesinde incelik, nezâhet, hatta şâirânelik kazanan yapılardan, mimâri, heykel, resim ve mûsikiden bahsetmiştir. Cenab'a göre güzel sanatların ve güzel eserlerin ferdî ve sosyal açıdan büyük, kendine has maddî ve mânevî faydaları vardır. Güzel sanatlar, ruhun güzellikler karşısında duyduğu cezbe ve câzibeye dayanır. Bu ise maddî acıların, aynı zamanda rûhî susuzluğu da gideren bir sanat atmosferi veya göğünde, hayali bir saadet âleminde mutlu bir zevke dönüşmesi, günlük yaşantıya akseden bir görünüş kazanması demektir.⁵⁰ Her şeyi kendi hususi şartları içinde değerlendirmeye tabi tutan Cenab, güzel sanatlarla edebiyata ait eserleri, bunların fayda veya ahlâk vb. bakımından konum ve durumlarını yine kendi atmosferi içinde ele alır. Zengin bir güç, estetik heyecan ve zevk terbiyesi menbaı olarak göndüğü bu eserleri, sanatkârlarının «hayırlı iş»i tarzında değerlendirir. Güzel eser, bir hayır ve kuvvet mecrası olduğu için bir çeşit «faaliyet-i ahlâkiyye»dir.⁵¹ Her güzel eser, bir çeşit aşk ve fazilet mahsulüdür. Güzel sanatlar ve güzellikler âlemini dolduran, hayatın etrafında nurlu bir sanat hâlesi ören güç kaynağı aşktır, şiiirdir, sanattır, güzelliktir.⁵²

50 Sanayi-i Nefisemiz, *Peyam-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338-1922; Meyl-i Bedâyi, *Mekteb*, nr. 61, 14 Teşrin-i Evvel 1313.

51 Cenab Şahabeddin, *Vilyem Şekspiyer*, İstanbul 1931, s. 26-27. Cenab, bu değerli incelemede Shakespeare'i tahlil ederken kendi düşüncelerini de ortaya koyma ve estetiğinin delillerini yorumlama imkanı bulmuştur. Cenab, Shakespeare'e ait fikirler üzerinde dururken -kendi yazılarında, hattâ şiirlerinde rastladığımız gibi- kendi sanatını anlatmayı da tecrübe etmiştir.

52 *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 221; Bugünkü Fransız Eş'ârı, *Peyam-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338-1922; Terâne-i Garâm (Şiir), *Cenab Şâhabeddin'in Bütün Şiirleri*, s. 257-258. Cenab da Shakespeare gibi şiir, mûsiki ve dehânın kaynağı olarak 'aşk'ı gösterir. bkz. *Vilyem Şekspiyer*, s. 20; Don Juan (Şiir), Cenab Şahabeddin'in Bütün Şiirleri, s. 268. Cenab, aşk ile şiir arasındaki yakınlığı ifade etmek için de şöyle der: «Aşkın ruhu şiiirdir ve şiiirsiz aşk ölü

«Samimî âsâr-ı san'at»m hiçbirinde iyi ve kötü endişesi yoktur; sanat eserini ancak ve ancak «güzellik ve çirkinlik» alâkadar eder. Her büyük sanat eseri, aslında, sosyal bir faydayı amaç edindiği için doğrudan doğruya değil, ancak «güzel olduğundan dolayı ve güzelliğinin tesiriyle ait olduğu cemaate faydalı»dır. Sanat «hayr» ile uğraşmadığı gibi, «hakikat»le de uğraşmaz; ahlâk endişesi kadar ilim ve fen endişesi de sanatın ilgi sınırları dışında kalır. Bununla beraber güzel eserlerin hem hayrı, hem hakikati vardır; güzellikten mahrum sanat eserlerini fazilet ve ilme aykırı, yalan ve yanlış telâkki etmek gerekir. Bir manzumenin vezni âhenksiz, kafiyele yetersiz, lafızları düşük, iyi seçilmemiş ve sefil olduktan sonra, mefhûmu istediği kadar ahlâka, fenne, umumi maksatlara uygun olsun, iyi «müntekid» o manzumeyi güzellik kadar hayr ve hakikate ve sosyal menfaatlere yabancı tanır. Sanattaki samimiyetin mânâsı ahlâktakinden farklıdır. Bir şairin yazdıklarında «şekil matbû' ve mânâ bedî'i» ise eser «samimî»dir. Şairin hissetmesi değil, tıpkı hissetmiş gibi hissettirmesi önemlidir. Hissettiklerini hissetmemiş gibi hissettiren şairi, estetik ahlâk riyâkar tanır. İsterse o şair ahlâk bakımından bir ihlâs anıtı olsun.⁵³

Cenab, «eser-i nefis»in mahiyeti ve niteliği üzerinde de birtakım fikirler ileri sürmüştü ve bunları muhtelif tarihlerde neşrettiği makalelerinde açıklamıştır. Cenab, güzel eser hususunda şöyle bir izahta bulunmaktadır : Bir eserin «e s e r - i n e f i s» olabilmesi için, öncelikle «tabîi» olması, sonra da alışılmış şekil ve kaidelere ters «muhâlif» düşmemesi gerekir. Yoksa her yeni eser gibi alaya alınır, yüz görmez. Yeni akımlara uygun yazılan eserler hiçbir yerde önce hüsnükabul ile karşılanmamıştır. «İtiyad» hasıl oluncaya kadar böyle eserler «itiraz ve intikad» görür. Alışkanlık neticesinde herkesin zihninde yer etmiş bir şekil ve hâli vardır; ona uygun olanları güzel, olmayanları çirkin buluruz. Meselâ «niçin atı güzel buluyoruz da deniz aygırını -Hipopotam- çirkin görüyoruz?». Çünkü at, dört ayaklı hayvanların zihnimizde alış-

sayılır denilebilir. Bilhassa şaire aşk bütün cihan fevkinde bir cihan verir». *Divân-ı Kadî Burhannedin*, Dersaadet 1338, s. 10-11; *Peyâm-Sabah*, nr. 1134-11564, 30 Kânun-ı Sâni 1338-1922; nr. 1137-11567, 2 Şubat 1338-1922.

53 Cenab Şahabeddin Felsefe-i İntikad, *Servet-i Fünûn*, nr. 1489-15, 26 Şubat 1340 (1924).

kanlık sonucu yerleşmiş şekline «muvafık», deniz aygırı ise «muhalif»tir. Sanat sahasında da böyledir. Dört beş senelik bir alışkanlığın kötü neticesi olarak zihnimize yer etmiş olan gazel gibi bazı şekiller dışında, muhtelif şekillerde yazılmış manzumeler -Ekrem ve Hâmid Beylerin manzumeleri meselâ- umumi bir istisikal ile karşılanmıştır. Sanatta terakki, «zihinlerdeki eşkâl-i muayyenin teaddüdü»dür. Nitekim nazım şekillerindeki değişme ve yenilikler «terakki-i edebî» sayılır. Cenab, bu konudaki düşüncesini yine aynı misal ile açıklamaya çalışır : Deniz aygırını biz çirkin buluruz ama bir tabiat âlimi hiçbir zaman bizim hükmümüze katılmaz, ona göre deniz aygırı da arap atı da güzeldir. Çünkü o hayvanları tanıma konusunda bizden daha ileri seviyede bulunduğundan zihnindeki hayvan şekilleri arasında deniz aygırının hayalini de bulur. Yine meselâ timsah bize görüldüğü derecede Ganj kıyısında yaşayanlara çirkin görünmez, çünkü Hintlilerin hayali timsahın şekline alışıktır. Cenab, Fransız edebiyatını düşüncesinin delili olarak ortaya koymaktadır :

«Klasikler devrinde sahâyif-i edebiyeye münhasıran güzelliği ihtar den şeyler çiçekler, kelebekler, bilmem neler dahil olabilirdi. Sonra Romantikleri bayıltan tezâat sanatı pek çok şeylere karşı en çirkin hayâlâtı edebiyata idhal etti. Daha sonra Naturalistler geldiler : Hakâyık-ı hâriciyye ve fenniyye içinde dâire-i edebiyata yer gösterdiler. Naturalistleri müteakib meslek-i rûhiyyûn, Paul Bourget'ler, Maurice Barrés'ler, filanlar çıktılar : Romanlarda pek müstesnâ ahvâl-i vicdâniyyeyi tasvir ettiler. Ahvâl-i maraziyyenin tasviri de edebî addolundu. Böylece zihinlerde mütekarrer eşkâl-i edebiyeye teaddüd ve tenevvü' etti ki muktezâ-yı terakki budur. Meselâ Viktor Hugo'nun yahut Charles Baudelaire'in şiirleri Boileau'ya gösterilse hiç şüphe etmeyebiliriz ki on yedinci asrın o üstâd-ı azîmi gösterdiğimiz eserlerde hiçbir güzellik hissetmeyecektir.» Cenab, edebî zevk ve terbiye ile devir veya asır arasında mevcut olduğuna inandığı münasebete de işaret ettikten sonra bunun dikkate değer bir misalini verir : Bir zamanlar anlamsız olarak bilinen bazı eserlerin bilahare kabul gördükleri ender rastlanan şeylerden değildir. Meselâ :

Hâzır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr
Rahne-i seng-i siyah penbe-i minâdandır.*

* Cenab'ın aktardığı bu beyt, Nâbi'ye aittir. (H. A.)

beytinin ikinci mısraını Muallim Nâci'ye varıncaya kadar bütün «eslâf» mânâsız saydılar. Çünkü «o mısra asrın seviyye-i terbiye-i edebiyesi fevkinde bir nezâketi hâiz» idi. Eğer bu mısraı iyi anlar ve açıklarsanız mânâsız değil, hatta çirkin de değil, o devirlerde neşrolunan edebiyatın en güzellerinden görünür. «Bugün anlıyoruz ki şair penbe-i minâ' terkihiyle semânın pamuğu demek istemiş ve onunla da kar'ı kastetmiştir: Filhakika büyük kayaların paralanmasına başlıca sebep kardır. Binâenaleyh şair diyor ki, siyah kayaları çatlatan semâmn pamuğudur; ey mest-i gurûr, âlem-i mükâfatta sen ne yapacaksın?». Bunun gibi «edebiyât-ı hâzıra»nm dün kapalı, düğümlü, kolay kolay mânâ çıkmayan «muakkad» zannedilen beyitlerinin mânâsı daha sonra anlaşıl- mıştır. Hatta dün saçmasapan şeylerden sayılan eserlerin büyük bir kısmı bugün «nefâis»ten olmak üzere gösteriliyor. O halde «Her şeyin zihnimizde —itiyad, terbiye, teessür neticesi olarak— bir hayâl takarrur eder: İşte bu hayâle muvâfık bulduğumuz âsâra nefis deriz».⁵⁴ Demek ki bir «teessür-i asabi» olan heyecanların, estetik zevki doğuran bedîî hislerin, güzel sanatlar- dan ve sanat eserlerinin güzelliğinden alman zevk terbiyesinin, zamanla kazanılan alışkanlıkların, bu konuda «ilim, zekâ, sos- yal seviye, zaman, hissiyet ve mizaç» ile beraber büyük tesiri var- dır.⁵⁵ Sanatkârlar da her fani gibi «asrının, memleketinin, ırkı- nın ve dînin muhassalasıdır». Onlar kuvvetleri ve hassasiyetleri sebebiyle din, siyaset, felsefe, sanat, edebiyat vb. arasındaki alâ- kaları herkesten daha şiddetli duyarlar, fakat bu âmillere hiz- met etmezler, «tâbi» olmazlar. Büyük sanatkâr, «bizzarûre ta- rafgîrâne temâşâ ettiği cihandan rûhuna intibâ eden menâzırı mümkün mertebe rûkûdetle tebliğ e» çalışır.⁵⁶ Hakikaten «güzel eserlerin bir hassa-i telkini var»dır.⁵⁷

54 Eser-i Nefis Nedir?, *Servet-i Fünûn*, nr. 912, 6 Teşrin-i Sâni 1324.

55 Meyl-i Bedâyi', *Mekteb*, nr. 61, 63, 14 Teşrin-i Evvel 1313, 28 Teşrin-i Sâni 1313; Tezyîn-i Belde, *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 222; Bugünkü Fransız Eş'ârı, *Peyâm-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338; nr. 1268-11698, 15 Haziran 1338-1922.

56 Cenab, burada «rûkûdet» kelimesini «objektif» terimi karşılığında kul- lanıyor adeta. bkz. *Vilyem Şekspiyer*, s. 24 vd.

57 Cenab Şahabeddin, *Güzel Bir Kitap*, *Peyâm-Sabah*, nr. 1226-11656, 2 Mayıs 1338-1922.

Sanat eserinin «güzellikten» başka gayesi olamaz. Sanat eserlerindeki güzellik ise «umûr-ı zevkiyye»dendir: «Bir manzumenin, bir beste-i mûsikinin yahut bir tablonun güzelliğini, kendi zâika-i bedî'iyyesine âit bir hususiyet hasebiyle duymayan bir adama Sa'deddin-i Taftâzânî de olsanız kıyâsât îânesiyle duyuramazmız». ⁵⁸ Çünkü «umûr-ı zevkiyyede hakâyık-ı sâbite yoktur.» Bununla beraber çok kişi sanat eserini yine de kendi zevkine göre değerlendirir. Zevk şahsîdir, zevk-i selim denilen şey bir tasavvurdan ibarettir ve zevke dayanan güzellik anlayışlarıyla sağlam sonuçlara varılamaz. Muhtelif âmillerin hepsini gözönünde bulundurarak bedîî zevk ve heyecan sahibi olmak, bunu inceltmek, «tehzîb» etmek, çağa uygun bir «rikkat ve nezâket» kazanmak lâzımdır. ⁵⁹ Cenab, bedîiyyâta din derecesinde hürmet gösteren, bedîiyyâtın tam anlamıyla istiklâline inanan John Ruskin ve Oscar Wilde gibi, sanatın güzellikten başka gaye tanımadığını, sanata nispetle felsefe, ahlâk, din ile ilgili her unsuru yabancı saydığını, ayrıca her güzel sanatın kendine has kanunlarını kabul etmekle beraber onları büyük bir bedîî devletin muhtelif eyaletleri gibi telakki ettiğini ve hepsini de «güzellik kutbunda müttehid» tanıdığını belirtir. O da Wilde gibi «san'at-ı edebiyye»yi bu kutba en yakın olarak nitelendirmiştir. ⁶⁰ «Güzellik bir vasıta değil, bir gayedir; hem de öyle bir gaye ki ona her şeye masdar olan bir mebde-i evvel denebilir. Hakikat güzel değildir.» Bedîî sanatlar, tabiatın noksanlıklarına karşı bizim bir isyanımız veya «tashîh-i tabiat yolunda» bir gayretimizdir. Tabiatın insanın ikametine müsait meskenler bulunsaydı mîmârî sanatı icat edilmeyecekti. Evet, sanatta güzellik sanatkârın muhayyilesinin mahsulüdür, ona bir çeşit «y a l a n» denilebilir, fakat bu yalan her doğrudan

58 Cenab Şahabeddin, «Hâtîrât-ı Meşâhir» Münâsebetiyle, *Servet-i Fünûn*, nr. 1499-25, 7 Mayıs 1341 (20 Mayıs 1925).

59 Eser-i Nefis Nedir, *Servet-i Fünûn*, nr. 912, 6 Teşrin-i Sâni, 1324; Sana-yi-i Nefisemiz, *Peyâm-Sabah*, nr. 1265-11695, 12 Haziran 1338; Oğluma Mektub, *Evrak-ı Eyyâm*, s. 311; Kim Şairdir, *Peyâm-Sabah*, nr. 966-11396, 11 Ağustos 1337-1921; Müntekid-i Hakîki, *Servet-i Fünûn*, nr. 528, 12 Nisan 1317; Tahrib-i Lisan, *Âşîyan*, nr. 12,20 Teşrin-i Sâni 1326 (3 Kânun-ı Evvel 1908).

60 *Servet-i Fünûn*, nr. 1501-27, 21 Mayıs 1341 (3 Haziran 1925); Oğluma Mektub, *Evrak-ı Eyyâm*, s. 296.

daha doğrudur, çünkü hakikat ancak o yalanın gölgesinde yaşar».⁶¹

Sanat güzelliklerinden biri de edebî güzelliştir. Bunun da bir takım şartları ve nitelikleri vardır. Edebî güzellik bir gayedir. Edebiyattan maksadın yalnız edebiyat olduğu, edebî eserin «güzel» olabilmesi için fen, felsefe, ahlâk vb. ilim dallarına âlet olması gerekmediği düşüncesi de bu anlamdadır. Bir şeyin «güzel» olabilmesi için bizzat insanlığın menfaatlerine hizmet etmesinin şart olmadığını iddia etmek de, edebî eserlerin faydasız bir lafız ve fikir kütlesinden ibâret olmalıdır demek değildir. Seçkin bir his kudretiyle yaratılmış olan bir adam, «edebî san'at» dedikleri bir kalem maharetiyle bütün «kalbi ve fikrî heyecanların uyanmasını sağlayabilirse, dolayısıyla «Avâmil-i hayatiyye»ye hizmet etmiş olur; edebiyattan beklenmesi haklı olan maddî fayda da budur.⁶²

Cenab'a göre «Güzel bir edebî eser mutlaka uruk-ı hayâtiyyeyi tehyic eder. Bu heyecân-ı hayâtiyyenin idrâk-i serîi kâri' üzerinde bir zevk-i mahsûs husule getirir. İşte o zevk-i mahsûsun derecesine göre 'falan eser filan eserden daha güzel' deriz. Bir tahassüs-i edebiyyenin te'sîr-i latifi içinde bulunan bir kâri' 'şu eser bu eserden daha güzel' hükmünü verirken eser-i râcihin enfiyyetini hatırlıdan geçiremez.⁶³ Gerçekten de «hüsn-i tâmmı» haiz bir sanat eserinde bütün aklı melekeleri massede bilme kudreti vardır. İnsan onun karşısında bütün dimâğî güçlerinin bir an için eriyip gittiğini, ruhunun sakin bir hayret denizi üzerinde yüzdüğünü, bir «tuğyân-ı asabî» neticesi olarak «güzel» demekten başka bir şeye muktedir olamadığını daha sonra idrak eder. O zaman «muvâzene-i nef'iyye»ye vicdanımında kuvvet bulamaz.⁶⁴

61 Cenab, hem Oscar Wilde'm bu konudaki fikirlerine hem de Théophile Gautier'nin ünlü «sanat için sanat» düsturuna tamamen katılmaktadır. Bu sanatkara göre, «l'câz-ı san'at karşısında meâsîr-i tabiatın güzelliği şâyân-ı istihkardır. Tabiatın bu acz-i bedî'isi olmasaydı san'at-ı bedîi ortaya çıkamazdı». İngiliz Edebiyatı ve Osear Wilde, *Servet-i Fünûn*, nr. 1501-21, 21 Mayıs 1341 (3 Haziran 1925).

62 Menâfi-i Edebiyye, *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313 (1 Temmuz 1897). Ayrıca bkz. *Evrâk-ı Eyyâm*, s. 221-222, 296.

63 *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313 (1 Temmuz 1897).

64 *Servet-i Fünûn*, nr. 329, 19 Haziran 1313.